

* * *

Műkincsek védelme Franciaországban

Műkincsek, műtárgyak, kulturális javak hatékony és ésszerű jogszabályi illetve hivatali védelmét csak időről-időre változó, az étellel lépést tartó folyamatként lehet megvalósítani.

Ezért is kiemelten fontos, hogy a mai globalizálódó világban, mikor a hazai műtárgyforgalom már teljes mértékben a nemzetközi vérkeringés részévé vált, ismerjük annak kiemelt helyszíneit és jellemzőit is.

Ilyen kiemelt pont nemcsak az Európai Unión belül, hanem a nemzetközi szintéren is Franciaország. A világ műkereskedelmi forgalmának mintegy három-negyedét kézben tartó USA és Nagy-Britannia után ugyan „csak” bronzérmes Párizs és a többi francia nagyváros, de nem is pusztán emiatt, hanem műkincseinek védelme szempontjából is kiemelten fontos és érdekes számunkra.

Műkereskedelmét tekintve tehát a hatalmas (a magyarországinak kb. százszorosa!) forgalmat – a belföldi műtárgyállományon túl – nemcsak az országba Afrikából, a Közel- és a Távoll-Keletről, valamint Kelet-Európából érkező tárgyak jellemzik, hanem jelentős az országból történő kivitel is. Ez az elsősorban az USA-ba, Londonba ill. Svájcba irányuló forgalom természetesen már érzékenyen is érinti a francia kulturális örökséget, hiszen a fizetőképes gyűjtők, múzeumok és kereskedők itt is a „jó minőséget” keresik.

Itt tehát a műkereskedelemben testet öltő üzleti érdek mellett a kulturális örökség védelmében a közérdeknek is fontos szerepet kellett kapnia.

Az üzleti érdek korlátozásának eszközei ugyan az elmúlt évek során nem egyszer kudarcot vallottak (pl. külföldi árverező házak kizárása a francia piacról, nemzeti kincsek kiviteli tilalma vásárlási ajánlat nélkül), mindazonáltal – megítélésünk szerint – egy az érintettek számára is elfogadható, több ponton is példaértékű rendszert sikerült kialakítani.

A francia műkincsállomány és műtárgyforgalom

Ismert tény, hogy a kontinens egyik leggazdagabb kulturális örökségével rendelkező országa Franciaország. Ezt nemcsak múzeumaiban, könyvtáraiban és levéltáraiban vagy éppen magángyűjteményeiben tapasztalhatjuk meg, hanem a templomi, szerzetesi kincstárak mellett – a mai magyar látogató számára szokatlan módon – a magánkézben megmaradt kastélyok berendezéseiben is. (A műemléki védelem alatt álló és nyilvántartott egyházi és magántulajdonú „épülettartozékok” száma meghaladja a negyed milliót!)

A gazdag műtárgyállomány és az élénk gazdaság következtében a francia műkereskedelem is már több évszázados múltra és kialakult üzleti és intézményrendszerre tekinthet vissza. A nagyvárosok számos régiségboltja, galériája mellett az aukciós élet is virágzik, 2000. óta egy hosszas, majd 10 éves bírósági eljárás nyomán, immár a két nagy nemzetközi (angol eredetű) cég a Sotheby's és a Chrities előtt is megnyitva a piacot. (A korábbi francia szabályozás ugyanis a bírósági végrehajtás intézményéhez kapcsolódott, így a tisztán nemzetközi üzleti vállalkozások nem léphettek be Párizsba.)

Érdemes megemlíteni azt a tényt is, hogy a francia műkereskedelem a magyarországihoz és számos más kelet-európai társától eltérő módon igen szigorú szabályokat kell teljesítsen. A műkereskedelemre vonatkozó szabályozás ugyan itt sincs egy külön törvénybe foglalva, hanem több vonatkozó jogszabályból áll össze, de a tapasztalat szerint ez a szabályozás koherens és – a jogszabályok adata lehetőségek között – hatékony(abb)an is biztosítja az üzlet tisztaságát, a vásárlók és kulturális javak védelmét is. Például a pénzforgalom átláthatósága érdekében kötelező a pénzügyi számlavezetés, a szakértők hivatalos elismertetése, sőt az „árú” megnevezését is bizonyos szabályok kötik. Eszerint kizárólag meghatározott esetekben lehet használni, hogy egy mű kinek a sajátkezű alkotása, vagy csupán egy műhelymunkáról vagy egy másolatról vagy a mester körébe sorolható művész alkotásáról van-e szó. A tapasztalat szerint a műtárgyforgalom átláthatóságát és a kétes eredetű tárgyak kizárását is hatékonyan szolgáló eszköz a *rendőrségi könyv*. Ez a műtárgyak eredetét és nyomkövethetőségét hivatott rögzíteni. Aki ezt a nyilvántartást a vevő és az eladó, valamint az árak és a dátumok pontos rögzítésével elmulasztja, az evvel már meg is valósítja az orgazdaság bűncselekményét. E szigorú szabályozás, és az élénk műkincsrendőri tevékenység következtében a lopott műtárgyak rendszeresen a szabadabb szabályozású szomszédos országok felé igyekeznek: többnyire Belgium vagy esetleg Svájc felé.

A nemzeti kincsek védelme és a kiviteli engedélyezés

A francia szabályozás a kulturális javak körét két csoportra osztja.

Az első, a kiemelt csoport a „nemzeti kincsek” (*Trésor National*) körébe sorolható tárgyakat tartalmazza. Ide a közgyűjtemények (múzeumok, könyvtárak és levéltárak) állománya valamint a templom- és kastélyépületek műemléki védelem alatt álló kulturális értékű ingó tartozékai tartoznak, továbbá azok a tárgyak, melyek kiviteli engedélykérelmét elutasították. Ezen tárgyak nem vihetők ki az ország területéről, csupán restaurálás, szakértői vizsgálat vagy más kulturális esemény céljára, visszahozatali kötelezettség mellett, ideiglenes kiviteli engedéllyel.

A második csoportba a „kulturális javak” közé tartoznak azok a tárgyak, melyeknek az országból való kivitele engedélyezési kötelezettség alá esne. Az engedélyköteles tárgyak körét az EU jogi szabályozás mellett a belső határon alkalmazandó és a közösségihez egészen hasonló nemzeti szabályozás határozza meg. A műtárgyak 14 kategóriája esetén tehát kor és értékűszög a mérvadó, melyek a nemzeti szabályozás szerint bizonyos esetekben magasabbak (!) mint az EU-s szabályozásban. Eszerint például csak azok a festmények tartoznak a „kulturális javak” közé, melyek kora meghaladja az 50 évet és értéke eléri a 150.000,- eurót. A többi 13 kategória esetén is a megadott kor- és értékűszögöt kell alkalmazni, hogy megállapítsuk, az adott műtárgy a „kulturális javak” körébe tartozik-e, azaz érinti-e az örökségvédelem érdekeit.

A kiviteli engedélykötelezettségnek vannak érdekes és a napi munka során is alkalmazható részletszabályai is. Ha az adott műtárgy behozatala például 50 évnél nem régebben történt, és kora és értéke alapján az engedélyköteles csoportba tartozik, kivitele ugyan engedélyköteles, de nem utasítható vissza. (A két éven belül behozott tárgyak kivitele viszont egyáltalán nem engedélyköteles.)

A francia műtárgykiviteli engedélyezési rendszer kétféle hivatalos iratot ismer. A „kiviteli engedélyt”, amely az EU jogszabály alapján kiállított iratot jelenti, és az igazolást

(*Certificat*), amely bármikor, a kivitelől függetlenül is megkérhető, és azt igazolja, hogy az adott tárgy nem tartozik a „nemzeti kincsek” körébe, így az országból kivihető. Ez utóbbi igazolás kell a másik EU tagállamba való átszállításhoz is, de ezt az (EU) kiviteli engedély kérelmezése esetén is – az engedély mellett – kiállítják. Így ez nemcsak kiviteli engedélyként szolgál, hanem a tárgyat kísérő „útleveleként” is, elősegítve a tárgy nyomonkövethetőségét, és ezzel a jogszerű műkereskedelmet is. Az igazolás 100 évnél idősebb tárgyak esetén időkorlátozás nélkül érvényes, az ennél fiatalabb tárgyak esetén a kiállítástól számított húsz évig használható fel, ugyanis ezek esetében még nem telt el az alapos szakmai megítéléshez szükséges idő, így 20 év elteltével ismét lesz lehetősége a szakmának, hogy a tárgy sorsáról döntsön.

A kiviteli engedély ill. igazolás megtagadása kizárólag a „nemzeti kincsek” körébe sorolt tárgyak esetén lehetséges. Ennek menete a következő: a beérkezett fénykép, illetve – amennyiben szükséges – a műtárgy helyszíni vizsgálata alapján a kijelölt közgyűjtemény szakembere ad szakvéleményt. A szakvélemény alapján a közgyűjteményi vezető (igazgató) javasolhatja az adott tárgyat nemzeti kincs kategóriába sorolni, ezt a – hivatalos, a szakmai és üzleti felek képviselőiből álló, 12 fős – szakértői bizottság (*Commission consultative des Trésors nationaux*) véleményezi, s végül a miniszter dönt. Ennek nyomán az engedélyt megtagadhatják, azaz az eljárást meghatározott időre (30 hónapra) felfüggeszthetik. Ezen idő alatt kell a műtárgyat az államnak (közgyűjteménynek) vagy az állam ill. belföldi számára magánfélnek megvásárolnia. (Nem állami vásárlás esetén, ha az állam számára vásárolják, a vételár 90%-a jóváírható az adóból, ha pedig saját részre, de 10 éves közgyűjteményi letéti szerződéssel történik a vásárlás, akkor 40%-os adójóváírás lehetséges.)

A döntés során nincs állandó szempontrendszer (mint az angoloknál a *Waverley criteria*), hanem a mérlegelés eseti alapon történik. A rendszer 1993-as bevezetése óta mintegy másfél száz esetben történt ilyen visszautasítás, a 70-80 ezer megadott engedély mellett. Ez tehát átlagosan évente 10-12 megtagadott engedélyt jelent, azaz nagyjából minden ezredik kérelmet érinti. (Ezek felsorolása a kulturális minisztérium internetes honlapján is megtekinthető: <http://www.culture.gouv.fr>)

A kiviteli engedélyezés során általában egyeztetik az adatokat a – kulturális minisztériumban is hozzáférhető – műkincsrendőrség által vezetett lopott és keresett műtárgyak nyilvántartásával.

Az engedélyt ill. az igazolást a Kulturális minisztérium érintett igazgatóságai állítják ki, a műtárgy jellegétől függően: a Múzeumi, a Könyvtári, a Levéltári vagy a Műemléki Igazgatóság. (Megjegyzendő, hogy egészen 2005. januárjáig az engedélyt a vámszervek adták ki, s ez a hatáskör csak ez évtől került át a kulturális minisztériumhoz.) A nyilvántartást is itt vezetik, egy még 1993-ban kifejlesztett adatbázisban. Ez az adatbázis egyébként zárt, csak az állami szervek használhatják, kutatáshoz, kiállítás előkészítéséhez, vagy más kulturális céllal nem használható fel.

Az engedély ill. az igazolás kiállításához a kérelmet a minisztériumhoz kell benyújtani egy fényképet mellékelve. Ezt a fényképet minden esetben továbbítják a szakértő közgyűjteménynek, ahol a szakértők az esetek mintegy 20 %-ában magát a tárgyat is meg kívánják tekinteni. (Ez megegyezés szerint történhet a minisztériumban, a múzeumban, vagy más helyszínen is.)

Abban az esetben, ha a kérelmező már rendelkezik igazolással, annak alapján az (EU-s) engedélyt további vizsgálatok nélkül gyorsan kiállítják.

Az engedély és az igazolás kiállítása az ügyfelek számára ingyenes.

A kiviteli engedélyezéssel kapcsolatos tájékoztató füzet, melyet még az 1990-es években adtak ki, már elfogyott, nyomtatott tájékoztató anyag jelenleg nincs, de az évtizedes gyakorlatot az érintettek már ismerik.

Az eljárások végrehajtásáért felelős minisztériumi igazgatóságok a feladatellátás érdekében szoros munkakapcsolatot építettek ki az érintett felekkel.

A rendőrséggel való együttműködésük tíz éves múltra tekint vissza, s ennek egyik folyománya, hogy a Kulturális Minisztériumban két rendőrtiszt dolgozik összekötőként, az egyik a műemlékekkel, a másik a múzeumi területtel kapcsolatos bűncselekmények kapcsán.

A vámszervekkel való együttműködés során mind a minisztériumi, mind a közgyűjteményi szakemberek szakértői közreműködést biztosítanak.

A különböző szervekkel és a műkereskedőkkel való együttműködésnek biztosítanak helyet a valamennyi érintett fél részvételével történő rendszeres találkozók („*Observatoire*”), melyeknek szintén a kulturális minisztérium a kezdeményezője. Ez az információáramlás mellett lehetővé teszi a személyes kapcsolatok kialakítását, a helyzet pontosabb megismerését és a véleményformálást is.

Az EU által biztosított lehetőség nyomán Franciaországban a mintegy 300 működő vámhivatalból 35-öt ruháztak fel különös illetékességgel, hogy a kulturális javak körébe tartozó vámeljárásokat lefolytassák. (Ennek a kiviendő műtárgyak nagy száma mellett valóban lehet értelme.) A vámhivatalok – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – csupán a teljes áruforgalom néhány százalékát vonják tételes (fizikai) vizsgálat alá, ezeket a rendelkezésre álló adatok elemzése alapján („kockázatelemzéssel”) választják ki. A hazai gyakorlathoz képest eltérő, hogy itt jelentős számban vannak külföldről (az EU-n kívülről) eladásra behozott műtárgyak, amelyek vámgazdasági eljárás alatt állnak, és csak eladásuk után fizetik ki a behozataluk után járó vámot illetve adókat. (Jelenleg az egész országban kb. 500 az így behozott műtárgyak száma.) Ezeket a műtárgyakat a vámszervek rendszeresen ellenőrzik is, és joguk van a könyvelésekbe és a „rendőrségi könyvbe” is beletekinteni. A különféle ellenőrzéseket végző belső, tagállami és külső, közösségi határokon működő (közúti, vasúti, légi) vámhivatalok munkáját – más országokhoz hasonlóan itt is – mobil ellenőrző csoportok egészítik ki.

Értek műalkotások behozatalát igyekeznek elősegíteni a kormányzat avval is, hogy az így bekerült művek Áfá-ját az általános (19,6 %) mértékről 5 %-ra csökkentette. (Vámot az EU szabályozás értelmében nem kell fizetni.)

Összességében érdekes és tanulságos a hazai vámigazgatással való összehasonlításban, hogy Franciaországban a végrehajtásban résztvevő vámosnak jóval nagyobb a mozgástere, a döntési szabadsága. Az esetek nagy részében tulajdonképpen maga dönti el, hogy büntető feljelentést tesz, vagy csak pénzbírság kiszabása legyen a büntetés, s ekkor is az összeg nagysága mérlegelés kérdése. (Általában ez utóbbi mellett döntenek, hiszen így közvetlen bevétel keletkezik, míg a büntetőfeljelentés esetén hosszas, az államnak is költséges bírósági eljárásra lehet számítani.) Az engedély nélküli kivitel illetve jogellenes behozatal esetén többféle büntetés szabható ki a jogsértés pontos ismeretében, akár két év szabadságvesztés, vagy 450.000 eurós bírság is.

A műtárgyakkal kapcsolatos jogsértések felderítése: a francia műkincsrendőrség

Bár a francia jogrend a műkincsekkel kapcsolatos jogsértések felderítését több szerv hatáskörében is megjeleníti (pl. a rendőrség és a csendőrség illetve a vámszervek különböző területi szerveinél ill. igazgatóságainál), de az állami fellépés vitatatlánul legfontosabb szereplője a párizsi székhelyű központi műkincsrendőri hivatal (*Office Central de lutte contre le trafic des Biens Culturels, OCBC*).

Az 1975-ben, négy minisztérium által közösen a csendőrség kebelén belül megalapított műkincsrendőri hivatal létrejöttét és fenntartását alapvetően a gazdag és veszélyeztetett kulturális örökség tette indokoltá: a statisztikák szerint a közleműltban évente 6.000 műtárgylopás történt, melyek során az eltulajdonított tárgyak száma a 20 és 30 ezer (!) között ingadozik. A magyarországi helyzethez képest eltérő, hogy itt nemcsak a múzeumok, gyűjtemények, műkereskedések és a templomok a levesélyeztetettebbek, hanem kiemelt célpontnak számítanak a nagy számban magánkézben megmaradt kastélyok is. Az OCBC, mint központi szerv saját nyomozócsoportot működtet, de más területi rendőri és csendőri szervek nyomozását is koordinálhatja, ill. a bűnözés ezen területére vonatkozó képzésben is részesíti őket. Ezeket a bűncselekményeket nyilvántartja, elemzi. A nyomozást a francia, vagy külföldi ügyész utasítása alapján végzik, és értelemszerűen nemcsak lopás esetén, hanem a jogellenes műtárgyforgalom ügyében is. (Hamisítással kapcsolatos ügyekben más rendőri egységek járnak el.) Ebből kifolyólag széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, az Interpollal is kapcsolatot tartanak, sőt a 7/93/EGK Irányelv alapján a jogellenesen a másik tagállamba került műtárgyak visszaszolgáltatása esetén is az OCBC a kijelölt francia tagállami központi szerv. (Ez más tagállamokban, így hazánkban is a kulturális ágazat szerveihez tartozik.)

Az OCBC által használt műtárgynyilvántartó adatbázis, a TREIMA – nemzetközileg is elismerten – a legkorszerűbb és leghatékonyabb rendőri számítógépes programok közé tartozik.

Az 1985-ös kifejlesztése óta, az eltelt 20 év tapasztalatait felhasználva a 2005. évtől vették használatba az új változatát (TREIMA II.), amely már nemcsak nyilvántartást (tárgy- és ügyleírást) végez, hanem aktívan képes támogatni a nyomozati munkát: digitális képfelismerő, összehasonlító alprogramja révén a keresett tárgyak kiválasztását és megtalálását jelentősen megkönnyíti. A keresett műtárgy (festmény, szobor, iparművészeti tárgy, stb.) fényképét a programba beolvasva (egyéb szövegesen megadott információval kiegészítve, vagy anélkül is!) a keresett műtárgyhoz hasonló – hasonlósági sorrendbe állított (!) – tárgyak sorát adja meg találati listaként. (Így volt lehetőség pl. arra is, hogy a közelműltban a bécsi Dorotheumban felbukkant tárgyról az árverés kezdete előtt 20 perccel kapott értesítés alapján egyértelműen azonosítani tudtak egy francia kastélyból ellopott festményt, s ennek alapján ott még az árverés előtt hivatalosan fel tudtak lépni.) A program teljes, tervezett fejlesztése még nem ért véget, az automatikus, az Interneten történő folyamatos keresési funkció kialakításához még hiányzik a szükséges anyagi fedezet. A program új változatának bevezetése óta egyébként – amit megfelelő sajtókampánnyal is kísérték – a műtárgylopások száma jelentős mértékben visszaszorult.

Az adatbázis feltöltését az OCBC végzi, de azt felhasználóként láthatja a rendőrség, a csendőrség, a vámszervek és korlátozott hozzáféréssel a kulturális minisztérium és a biztosítók is. Tervezik, hogy tovább bővítik a hozzáférésre jogosultak körét: a műkereskedők számára is megnyitják az adatbázist, de a széleskörű nyilvánosságot ekkor sem engednék hozzá.

Az adatbázis tartalmazza egyébként valamennyi, Franciaországban ellopott és keresett műtárgy adatát, a legrégebbi esemény csaknem száz évvel ezelőtt történt. Az adatbázisba nemcsak a bűncselekmény áldozatává vált műtárgyak kerülnek bele, hanem különféle más tárgyakat is nyilvántartásba tudnak venni: pl. a kivitelnél visszautasított műtárgyak is belekerülnek, segítve ezzel a kulturális és a vámszervek munkáját. Az adatbázisba sajnos kénytelenek fénykép nélkül is, a rendelkezésre álló adatok alapján bejegyzést tenni: jelenleg csupán mintegy 50.000 fényképezett műtárgyuk van, ami a keresett műtárgyak 15-20 %-át jelenti.

Amíg a TREIMA adatbázis korábbi változatát a belga rendőrség vette át, addig az új fejlesztés iránt érdeklődnek a holland, a lengyel, a litván és a spanyol rendőri szervek is, sőt hazai szakmai körökben is komoly érdeklődés alakult ki: a 2006. márciusában aláírt ORFK-VPOP-KÖH együttműködési megállapodás nyomán a magyar fél közös döntés alapján kereste meg a francia felet az adatbázis átvétele és honosítása érdekében.

Nem tartozik a francia igazgatás és intézményi rend keretébe ugyan, de nem lehet említés nélkül hagyni, hogy itt van a székhelye a jogellenes műtárgyforgalom elleni küzdelemben is érintett több nemzetközi szervezetnek: Párizsban az UNESCO és az ICOM (Múzeumok Nemzetközi Tanácsa), míg Lyonban az Interpol székháza található.

***

A „francia modell” behatóbb megismerése nemcsak azért fontos, mert Franciaország e területen is Európa egyik legnagyobb és legbefolyásosabb országa, hanem mert Párizs az EU rendszerének kialakításában mindig is úttörő szerepet játszott, így ez egy a közösségi rendhez „belülről” igazodó rendszer, annak minden előnyével. Ezen túlmenően itt hazánkkal a műtárgyak védelme terén szorosabb hasonlóság is felfedezhető, mint pl. Hollandiával vagy Nagy-Britanniával, mivel Franciaországot a jelentős műtárgybehozatala mellett érzékenyen érinti a hatalmas műtárgykivitel is. Innen adódik, hogy a francia példában a műtárgyvédelem hazai rendszerének korszerűsítéséhez (különösen a kiviteli engedélyezés vagy a műkereskedelem szabályozása terén) számos hasznos és átvehető ötletet találhatunk.